

Vestmannen.

Nr. 5

Bergen 20. juni 1990

6. årgang

Djupedal-samlingi til Aasen-tunet Hovdebygda i Ørsta fær noriskinstitutt

Leidar for Aasen-muséet, Jens Kåre Engeset.

På heimegarden til Ivar Aasen i Hovdebygda i Ørsta finn me Aasen-tunet, det landskjende Ivar Aasen-muséet. No er det planar um å utvida muséet med eit «Ivar Aasen-institutt for norsk mål og kultur». Professor Reidar Djupedal som døydde i fjor, gav den makelause samlingi si med bøker um og av Ivar Aasen og norskt mål til Aasen-tunet; han vilde skapa eit senter for gransking og studiar kring Aasen og det norske målet. Enkja etter professor Djupedal, Marie-Elise Djupedal, og dei fire borni deira, hev stafest gåva og ynskjer at samlingi vert bruka slik Reidar Djupedal tenkte. På einkvan måten skal instituttet knytast til namnet Reidar Djupedal.

Dette les me i ørstabladeit Møre-Nytt for 10. mai i år. Sidan hev leidaren for Aasen-tunet, Jens Kåre Engeset, stafest upplysingane til Vestmannen.

Skal muséet kunna taka imot den store bokgåva, må museumsbygningen påbyggjast, fortel Jens Kåre Engeset. Djupedal var ein stor boksamlar. Siste tjuge åri var han knytt til universitetet i Trondheim, og samlingi hans i Trondheim femner um 3500 bøker i fagkrinsen norsk og norrønt mål. I tillegg hadde han boksamlarar i Selja. Samlingane er mangslungne, med verk, bøker, ser منت، tidsskrift، komposisjonar، notar pluss uprenta artiklar som Djupedal hev skrive.

Museumsstyret hev fenge arkitekteinna og kostnadsrekna påbyggjingi. Det trengst bibliotekssal, kontor og eit større leserom enn det som no finst. Den pårekna kostnaden ligg på kring 600.000 kronor - og etter vår reknemåte skulde ikkje dette i ein slik samanheng vera nokon skräemande sum. So spørst det kva kommunar, fylke og stat seger.

Jens Kåre Engeset er leidar i styret for Aasen-muséet, utnemnd av departementet. Dei andre i styret er Jorunn Aasen for Aasen-huslyden; Borghild Aasen Lødemel for Ørsta kommune; Torbjørn Urke for Møre og Romsdal fylke; Asbjørn Hustadnes for Sunnmøre Museum som er formell eigar.

Me vonar med Jens Kåre Engeset at Djupedal-samlingi og Ivar Aasen-instituttet må verta til framskuv for norsk mål og målreising.

Reidar Djupedal - den store Aasen-kjennaren

Reidar Djupedal

Reidar Djupedal sette ein fin sluttstrek for livsgjerningi då han gav den

store og verdfulle skriftsamlingi si til Aasen-muséet i Ivar Aasens heimegrend. Vonleg vert samlingi grunnlag for det instituttet Djupedal tenkte seg, eit senter for gransking og studiar kring Ivar Aasen og norsk mål og kultur, tilgjengeleg for og bruk av folk frå heile landet. Djupedal var den store Aasen-kjennaren, vår fremste, og ein framståande granskare av norsk og norrønt mål og skriftliv. Han vart berre 68 år gammal.

Reidar Djupedal vokt upp i Selja. Han var cand.philol. i 1950. I 1959 vart han dosent i nordisk målvitskap på Universitetet i Oslo. Frå 1962 til 1969 arbeidde han på Universitetet i Bergen. Siste tjuge åri var han professor i Nidaros. Han var ein mykje skrivande mann, og ikkje sjeldan hadde han artiklar og utgreidinger i lokale årbøker og skrifter. Knapt nokon veit tal på innleidingane, etterordi og avhandlingane hans i bokutgåvor av ymist slag. Eit av siste åri skreiv han biografien om Hans Mo i boki som Ørsta Mållag og Terje Aarset gav ut um vestmannen fra Mo i Ørsta.

Ein serleg plass i arbeidi til Djupedal hev tribandsutgåva av Ivar Aasens brev og dagbøker. Merknadene og tilleggsupplysningane i desse bandi hev vore ei kunnskapskjelde sidan bøkene kom ut, og vert det nok heretter.

For nokre år sidan fortalte Djupedal i ei samtale med Møre-Nytt at han var kome halvveges med ein Aasenbiografi. Dessverre fekk han ikkje hella til å fullföra dette verket. I same samtala slo han frampå um eit Aasen-institutt knytt til Ivar Aasen-muséet. Takk vere hans eigi boksamling ser det ut til at denne store tanken kann verta til røyndom.

Vestmannen.

Som vanleg tek Vestmannen ferie i juli.

Nytt nummer er planlagt til

20. august. *God sumar!*

Vestmannen

Lehmann og Krokvik på Bokreidingslaget

Artiklar, dikt og historisk roman

Eigil Lehmann

Det er enno uvisst kor stor bokhausten 1990 vert på Norsk Bokreidingslag, segjer Jon Askeland, leidaren på Bokreidingslaget. Men Askeland fortel at noko er klårt no på fyresumaren.

Eigil Lehmann kjem med two bøker i år, ei samling utgreideringar um målspursmål, og ei diktibok. Lehmann hev stor kunnskap i målspursmål, og han hev ofte sagt si meining i blad og avisar. Det er gledeleg at slike utgreideringar

gar no kjem i bok. Skalden Lehmann hev meir og meir skrive dikt med sermerkte norrøne målformer. Dette hev falle i smak hjå mange, og lesarane hev no noko godt og uvanleg i vente.

Jostein Krokvik hev skrive ein historisk roman. Tittelen er «Galgiholm». Skildringi fylgjer nøgje ei røyneleg og sers dramatisk hending knytt til Sunnmøre og Nordfjord kring år 1700. Ei unggjenta vart med barn, og sidan vart ho skulda for barnedråp. Slik er alltid ei ålvorleg sak, ikkje minst i ei tid då Kristian den femtes Norske Lov var rettsnorm.

Fra Reidar Djupedal fekk Bokreidingslaget ei samling uprenta dikt av Jan-Magnus Bruheim. Men Jon Askeland veit ikkje enno um desse diktene vert til bok i 1990.

Av Fridtjov Sørbo:

Ivar Aasen Tale ved gravi på Vår Frelsers Gravlund i Oslo 17. mai 1990

17. mai, - det er alltid fest og glede i desse ordi. Det er dagen folket vårt hadde lengta etter gjennom lange tidsbolkar.

Ivar Aasen kom til verdi året fyre grunnlovsmøtet på Eidsvoll. Han var med andre ord eitt år eldre enn konstitusjonen.

Det vart fyreloga hans å skapa grunnlaget for det kulturelle sjølvstendet i den nyreiste staten. Og det gjorde han med meisterhand.

Kven var i røyndi Ivar Aasen?

Det finst mange tydingar og tolkingar.

Ei landskjend kvinne kalla honom ei nasjonal ulukka. Bjørnson tykte det var «noe tusset og almoeagtig» ved Aasen. Ein som kjende honom frå sin eigen barndom tenkte først og fremst på hjartemennesket.

Men det var Marius Hægstad som nådde Ivar Aasen nærest inn på livet. På hundradårsfesten i 1913 tala han frå taket på Aasen-stova i Ørsta. Han sa: **Ivar Aasen var eit mirakel!**

Meir råkande kan vel ikkje det store underet som heiter Ivar Aasen nemnast.

Vårleg og vårsam var han i all si ferd, stod og stillfarande heime og ute. Aldri hev vel landet ått ein meir fredsamt umstøytar, eit meir smålåte vit-skapleg fløgvit.

Det er fortalt: Når framande banka på døri hans ned i Teatergata eller burti Holbergsgata og undrast på um det var herr Aasen, då svara han gjerne med mild ironi: Ja, diverre!

Korleis verka mannen og mennesket Aasen på si eigi samtid, og på deim som kjende honom personleg?

Aasmund Olavsson Vinje var jamt i lag med Aasen. Han hadde vel eit og anna å segja um dei fleste, ikkje alltid like rosande. Men det fanst eit undantak.

Undantaket heitte Ivar Aasen. Um Aasen

Ivar Aasen

mælte ikkje Vinje eitt kritisk ord. For honom åtte han berre vyrdnad. Aasen var den einaste han kalla eit geni.

Me kan trygt stogga ved denne domen.

Korleis tedde dagen seg for Aasen? Alltid ved arbeidsbordet, sjeldan unnte han seg kvild. Men stundom måtte han koma seg ut or skriveromet, burt frå ord og bøygnigar, vekk frå ordrøter og definisjonar. Kvar tok han då vegen?

Me veit at Henrik Ibsen kom stigande i fullt «ornat» til fast tid nedetter Karl Johan med Grand som det visse mål. Ikke soleis med Aasen. Han la ferdi gjennom smågatone og tok helst inn på ein liten kafé. Her tinga han eit glas øl og Dagbladet. Og stundom kveikte han kritpipa med karva skråtobakk. Um kveldane gjekk han jamt på teater, han lika serleg operettar.

Kva trudde Aasen på?

Han trudde fast på den store skaparen, og han song:

Norskframgang

Teikni som tyder på tiltakande norsk-måls vind, kann vanskeleg burttolkast. Sansen for sjølv målet tykkjest vera i vokster. Og dei norske fiendslege sparki frå eit visst universitetshald løyste ut sterke mothogg enn nokon på den kanten truleg hadde tenkt seg.

I telemarksskulane Brødsjø og Kroken i Drangedal vart det nyleg (ny)norsk-fleirtal med 56 prosent. I Brødsjø var det på fyrehand bokmål, og dette er andre bokmålskrinsen på two år som gjeng attende til norsk-målet etter eit stuttvarande millomspel med bokmål. Det er tolvt folkerøystingi på rad med norsk-mållsiger. Skulemålsprosenten i grunnskulen hev vore i veik framgang sidan 1978 og ligg no på 16,9%. Siste skuleåret var det 27 mikklassar i bokmållskular, og talet på mikklassar auka med heile 60 prosent frå året fyrr.

Takk vere Gud, som gav meg Liv og Ande og let meg sjå hans væne, rike Jord og let meg sleppa fri frå all den Vande, som kunde fell meg, fyrr mi Gjerd var gjord.

Fram på hausten 1896 andast Aasen stillsamt. Gravfylgjet var ikkje serleg mangment. Det var helst vanleg folk som Aasen hadde hjelpt på ei eller onnor vis. Kista var heller ikkje av det finaste slaget. Og berre nokre fåe blomar fanst på lokalet. Men den unge Marta Tonstad, seinare gift med Rasmus Steinsvik, kom med ein bundel lyngblomar.

På eit møte same kvelden fortalte Bjørnson at han hadde fylgt Aasen til gravi «som en sön følger sin far». Og Arne Garborg rita ei fagen minnerune:

*Trøytt naar Soli ho sig i Hav
Stridsmann sørker sitt Svæve;
sæl no sør under Hovudstav
Ivar Aasen hin gjæve,
Minnet vakjer ved denne Grav
i all Æve.*

På vegner av Studentmållaget i Oslo legg eg denne kransen med blomar og band i Noregs fargar på gravi åt Ivar Aasen.

Det er sumar yver landet

Me er inne i juni, månaden med jonsok, månaden med sol og blomebragd, månaden med annsam slåtttonn, og med ferie - for sume.

Det er ei herleg tid på året. Ivar Aasen lovprisa sumaren i mange kvæde. I «Millom bakkar og berg» sa han det soleis: «Og når næter er ljose som dagar, kann han ingen stad venare sjå». Eller i «Sumarkvelden»:

Velkommen atter hit til våre grender, velkommen her, du sæle sumarkveld, med lauv og gras utsyver alle strender og gule blomar i den grøne feld, med lette småsky, lagd i lange render som trådar i det høge himmeltjeld, og med den milde ljosken som seg breider utsyver fjell og fjord på alle leider.

Vestmannen.

Vestmannen kjem til vanleg ein gong i månaden.

Bladpenger kr. 100,- for året.

Kan tingast på alle poststader og beinast frå «Vestmannen», Helge Liland,

5065 Blomsterdalen.

Postgiro: 4 25 63 92,
Bankgiro: 8401.21.43027

Utgjevar:
Vestmannalaget,
5000 Bergen,
Telefon (05) 31 79 29/31 31 16.

Bladstyrar:
Jostein Krokvik,
6143 Fiskåbygd
Telefon (070) 21 429

Forretningsførar:
Helge Liland,
5065 Blomsterdalen,
Telefon (05) 22 67 00

Sats/trykk:
Sigurd Olsen Boktrykkeri, Bergen

Gåveliste for Vestmannen

Svein M. Kile, Skjoldtun, 100 - Gudmund Harildstad, Venabygd, 25 - Knut Rysstad, Kristiansand, 200 - Johannes Heggland, Tynsnes, 100 - Per Spilling, Atrå 200.

I alt kr. 625,-

Me takkar gjevarane

VESTMANNEN
Helge Liland
5065 Blomsterdalen
Bankgiro: 8401.21.43027
Postgiro: 4 25 63 92

Språkrådssamansetjingi

I Vestmannen nr. 6-1986 les me:

Lovi um Norsk språkråd er frå 1971, og den yverstele syremålsparagrafen slår fast at det er eit «råd for språkvern og språkdyrking». Etter kongeleg resolusjon skal Språkrådet ha 42 medlemer, 21 for nynorsk og 21 for bokmål. Rett til å velja rådsfolk hev Stortinget, NRK, Universitetsrådet og samskipnadene til lærarane, forfattarane, bokutgjevarane, skodespelarane og pressa.

Målrørla og riksmaulsrørla skal i prinsippet velja talsmenn/talskvinnor på like fot:

Riksmaulsbundet	2 rådsmedlemer
Det Norske Akademi for Sprog og Litteratur	2 rådsmedlemer
Noregs Mållag	2 rådsmedlemer
Norsk Måldyrkingslag	1 rådsmedlem
Det Norske Samlaget	1 rådsmedlemer
Landslaget for språkleg samling	2 rådsmedlemer

Det er innlysande at Norsk Måldyrkingslag er underrepresentert i høve til systersamskipnaden på hin kanten, Det Norske Akademi for Sprog og Litteratur. Den vantande talsmannen for Norsk Måldyrkingslag hev Det Norske

Samlaget som i dag er eit vanleg forlag og i praksis fier tvifelt språkrådsrepresentasjon etter i Samlaget hev nynorsktalesmannen for bokutgjevarane. Landslaget for språkleg samling vert i språkrådssamanhang rekna for eit tvihovda vesen med representasjonsrett både for bokmål og nynorsk. Landslaget hev vore ein framdrivare for opploysingi av nynorsken, og ikkje alle finn det like naturleg at dette Landslaget er med i eit «råd for språkvern og språkdyrking». Sume meiner at Landslaget burde ha *ein* rådsmedlem — ein bokmålsmedlem.

Sidan 1986 hev Stortinget sagt frå seg sendemannsretten (8 rådslemer), medan samskipnaden til norsklaerane og umsetjarane hev fenge rett til å peika ut 4 rådslemer. Talet på rådslemer er 38 no, 19 for kvart mål.

I 1986 peika departementet på at ein ikkje einsidigt kunde auka talet på rådslemer for det eine målet. Det var sjølv sagt rett. Det er innlysande at bokmålsrepresentasjonen må aukast i same mun som Aasen-rørla vert representera.

Jamvekti kann bergast på mange måtar. Til dømes meiner me at Landslaget for språkleg samling ikkje med rimelig grunn hev talsmenn for nynorsk i Rådet. At Landslaget representerer bokmålet er historisk og språkleg rettkome, og me ser ikkje noko som skulle tala avgjerande imot at dei two rådsmennene for Landslaget både vert bokmålstalsmenn. Dette kunde på ein god måte vega upp representasjonen for Aasen-rørla.

Men jamvekti i Rådet millom dei two måli kann bergast på onnor vis. Det er eit praktisk spursmål som kann løysast so sant viljen finst. Representasjonskravet for Aasen-rørla gjeld derimot noko meir enn ein praktisk skipnad. Det er eit demokratisk rettferdskrav. Den skeive rådssamansetjingi er grunnen til at Norsk språkråd hev nekta nynorsken den liberalisering i tradisjonell leid som bokmålet fekk alt i 1972.

Etter vår meining bør Norsk språkråd umskipast. Posten um at Rådet «skal støtte opp under utviklings-tendenser som på lengre sikt fører målformene nærmere sammen» bør falla burt - di meir sidan det lenge hev vore ein daud post for bokmålet. Men ei bo-teråd fyrebels er det at Aasen-rørla kjem med i Norsk språkråd, slik at Rådet betre speglar av synsmåtar som er i vokster millom målfolk.

J. Kr.

Språkleg samling

Landslaget for språkleg samling møter med historisk og språkleg rett for bokmålet i Norsk språkråd. Men ikkje for nynorsken. Korleis kann eit Landslag som programmatisk vil øydeleggja det nynorske skriftmålet - og som freistar gjera det - vera med i eit råd som skal dyrka og verna det same målet? Og Landslaget er ikkje noko landslag lenger. Det er ei handfull akademikarar, næraast ei liti sekt, som med tilskitta målteknokratisk tilnærming vil tyna dei tradisjonelle norske serdragane som gjev vårt mål sjølvstendig leverett.

Innvik-båt og Astrup-kunst

Av Anders O. Klakegg

Er kulturbåten «Innvik» berga? På årsmøtet i Den norske Forfatterforening på Voksenåsen i Oslo var det framlegg frå styret om å løyva 5000 kronor til dette kulturtildobet. Det vart eit langt og sakleg ordskifte, og millom talarane for å berga båten, var tidlegare formann i DnF, Johannes Heggland, som nyleg saman med 5 andre fekk påskyning frå Opdalsfondet.

Eg skal vedgå at eg vart mest redd då Knut Ødegård, tidlegare direktør for Nordens hus i Reykjavik og riddar av Islands Falkeorden, meinte 5000 var for lite og gjorde framlegg om 50.000 kronor. Eg ottast dette kunde senda både sak og båt til botnar, men dét hende ikkje. Vedtaket, som rett nok ikkje var samrøystes, vart på 50.000.

Mitt vesle tilskot til ordskiftet var elles berre å helsa frå styreformannen frå Sogn og Fjordane teater, Ottar Befring.

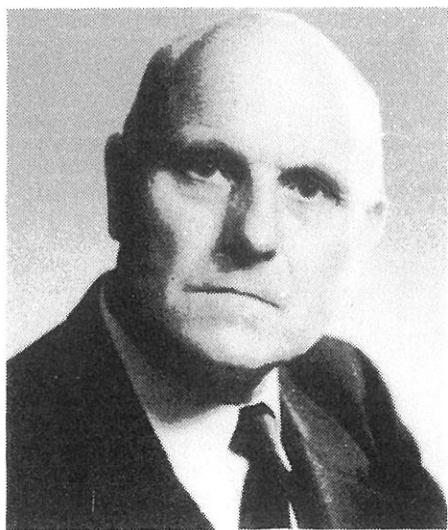
Astrupunet, Jølster

No til kunstmålaren Astrup.

Kyrkje- og undervisningskomitéen har samrøystes planlagt at Astrups kunst må attende til Jølster, der den store målaren budde og fekk inspirasjon. Det kan vel likevel tenkjast at Reksten-samlingane og muséet i Bjørgvin kan få målarkunst av Astrup til ut-

lån. Eitt er i alle fall visst. Astrupkunsten vart berga frå sal i utlandet. Siste bilætet av Astrup som vart selt i London, gjekk for 4 millionar! Det var sluttsalet for Astrup-bilæte! Men i skrivande stund har ikkje Stortinget vedteke at Astrups kunst skal attende til Jølster.

Verket til Vågslid kome

For stutt tid sidan fekk Vestmannen det etterlatne verket til Eivind Vågslid (1897-1986), **Norske skrivarar i mellomalderen** som no er kome i bok. Boki er i stort format (17 x 24 cm), godt innbundi, og ho hev meir enn 800 sider. Umslaget er fint tilreidt med ei klår og sers råkande teikning.

Dette er andre storverket av Eivind Vågslid som kjem etter han døydde. Det fyrste var **«Norderlandske fyrenamn»** (1988). Det er mest utruleg at

Vågslid rakk å få frå hand desse kjempearbeidi attåt lektorarbeidet og dei grunnleggjande vitskapsverki han gav ut medan han levde - logmannsbrev og arbeid um norsk mål og serleg stadtnamngranskingar. I stadtnamngranskingi vart Vågslid noko umstridd, men ein treng ikkje vera fagmann eller serleg klårsynt for å segja at verket til Vågslid kjem til å ruva når mangt anna er gløymt.

Um Norske skrivarar i mellomalderen skriv professor Magnus Rindal i ei innleiding:

«Ingen som heretter vil arbeide med det mellomalderlege norske brevmaterialet, kan sjå bort frå Vågslids avhandling. Og eg vil tru at det vil gå lang tid før det blir gjeve ut ei så nyttig bok for studiet av norsk skriftspråk i mellomalderen.»

Boki kjem på eigen utgjevnad, med tilskot frå Noregs ålmenvitskaplege forskningsråd og frå Halldór O. Opdals fond. Arnlaug Vågslid Skjæveland, dotter til Eivind Vågslid, hev skrive ei «Innleiing og takk». Det er ho som hev gjenge gjenom det store manuskriptet og ført det fram til utgjeving, i seg sjølv eit storarbeid. Ho hev

fenge hjelp av professorane Oddvar Nes og Magnus Rindal og av stud. philol. Oddvar Apelseneth. Universitetsforlaget hev boki i kommisjon. Men både denne boki og dei fleste andre bøkene til Eivind Vågslid er å få frå **Arnlaug Vågslid Skjæveland, Olvikvegen, 5400 Stord (telefon 054-11 282)**.

Vonleg kann Vestmannen seinare koma att med ei meir grunnfarande og meir sakkunnug utgreidung um boki.

Jostein Krokvik

Ja, lat oss strida og lat oss tru -
og byggja med tankar ei bivrebru
til den heilage, høge framtid!

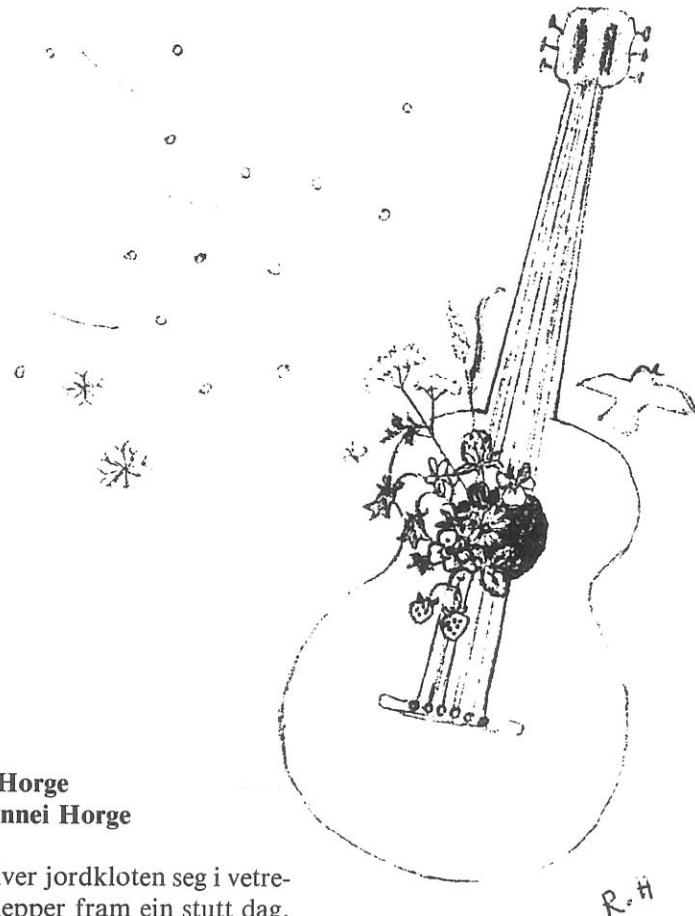
Ordtak um ord

Vandrande ord vil veksa på vegen.

Eit ord sagt før tri til lagt.

Ord drep ingen mann.

Vemot og sumarsgrønt

Tekst: Arne Horge
Teikning: Rannei Horge

Veldig kvelver jordkloten seg i vetrymkret og slepper fram ein stutt dag, låg sol yver fjelli, seinare snjø og vind og drev. Den dagen kjem Göran Fristorp. Ikkje først og fremst for å vera eit ljós i myrkret medan kveldeseto skrid, ikkje for først og fremst å gjeva oss tidtrøyte. Han reiser upp dei biletia av oss som han maktar gjennom framifrå gitarspel, ei rik røyst, og med hjelp frå basspelaren Arild Andersen frå Noreg. Etter dette reknar eg svensken Göran Fristorp for ein ærleg mann, og han fer ikring for «Rikskonsertane».

I god tid fyllest romet. Sume kjem for å ha det berre triveleg. Det lyst vera dei som drikker mest øl og kraslar mest med papirposar. Andre har kome for å uppleva Göran Fristorp so langt dei kan. Me sit tett i det tronge romet og kjem nær songaren, han stryk håret frå panna, det òg ei ærleg rørsle.

Han byrjar med «Astri mi Astri». Han er dyktig med gitaren utan at spellet eller songen når fram til hjarta mitt. Kunstgrep i kjøver dåmen. Hjå meg ligg vonbrotet på lur. Men so reiser han eit bilet i songen til Osterlen, denne venlege luten av Skåne med minningar i språk og bygningar frå den tidi det hørde Danmark til. Men atlatne augo skodar Göran Fristorp attende mot ljoset yver havet og måsane etter

fiskebåten, og eg kjenner meg atte i billetet hans, vemotet yver fråværet frå det vakre. Beatlesstykkjet «The long and Winding Road» utdjupar det same i ein meire utrygg tone, kjærleiken mellom kvinne og mann vert snøgt utvaska i ei songtekst i våre dagar.

Han syng um born som lengtar etter fred, han ber fram vemotsfylte Taubelvisor, «Så skimrande var aldri havet», og me lèt att augo og ser inn i oss sjølve som i ein spegel og kjenner oss atte. Han tek oss med i «Music of the night» av A. Lloyd Webber til vemot som veks til drepane einsemd. Det græt, og den gråtande vil røve venleiken inn i tilværet sitt. Lèt det seg gjera? Spursmålet lyftar meg til eg ikkje lenger sit ved sida av Per og Pål.

«Sommarsång». Eit anna Fristorpbilete. Flokken av lystige unge menneske dreg fram gjennom grøne solrike lundar, og ei vakker ung kvinne druknar alle sorgene hans i ein fyrste kyss. Ikkje eingong med ei drikkevisse av C. M. Bellman kjem ein flekk av syndi inn i draumen um Edens hage. Eg ser skuggen av meg sjølv i det lejande og ståkande fullsummarstoget, fargone er bleike, biletdragti veike, det er ikkje

røyndom det GöranFristorp skildrar, men det er voni me alle ber med oss.

«Härlig är jorden». Gitarspelet er pulsen. Røysti lengten mot himmelen. Det er vakkert. Likevel saknar eg tonen frå himmelen. Kontrabassen tek yver. «Some other time» av E. Bernstein. Arild Andersen lagar dei store runde tonane som gjev meg same vemot som gamle slitne arbeidshender.

Göran Fristorp vantar tvisynet. Difor vantar han også den låtten som skapar naudsynleg fråstand å tilhøyrarane, den fråstanden tilhøyrarane skal strekkje hendene gjennom for å nå fram å kunstnaren. Vore det ikkje for ein vegg av kunstgrep, stundom legg han røysti i falsett, vilde han koma oss for nært og verta søtleg med sitt vemot og si von.

Evert Taube hadde fylt 100 år i år um han hadde levd, segjer Göran Fristorp.

Arne Horge

Ting Vestmannen

til ein ven. Bladpengane er 100 kr. året. Frå no og ut 1990 er det 50 kr.

Meister

Meister er ikkje noko nytt ord i norsk. I gammelnorsk tid heitte det **meistari**, og ordet skal ha opphav i latinsk **magister**. Aasen tok med tydningane **meister**, **lærar**, **formann**, og i dag hev vel ordet two hovudtydingar med grovlagd mening på lag som: 1) uvanleg dugande menneske 2) formann e.l.

I eldre norskrøtt skriftliv meir enn no nutta mālfolk gjerne samansetjingar som **mālmeister** og **bokmeister**. Nemningane var stundom tenkte rein sakleg skildrande, tilknytte formannstydingi - som vegmeister, stasjonsmeister, vaktmeister. Men serskilt i samsorskota og upprydningi etterpå var det visst sume mālreformistar som kanskje såg seg utveg til å sinka billige poeng. Dei tolka nemningane blankt til den fyrstnemnde tydingi, og sidan ikkje alle forfattarar eller bokskrivarar eller mālbrukskarar alltid er like makelause, let det seg stundom gjera å setja nemningane i ein viss komisk glans.

No hev det truleg helst vorte til at duglekstydingi hev ete um seg, ikkje minst i idrott. Det er tale um meisterskap og meistrar av ymist slag, jamvel stormeistrar. Men den andre tydingi er likevel ikkje steindaud; ho lever eit måtehaldande liv serleg, kanskje, i yrkesnemningar. Alle veit kva ein skulemeister er, og alle veit at ein skulemeister ikkje treng vera ein meisterlærar.

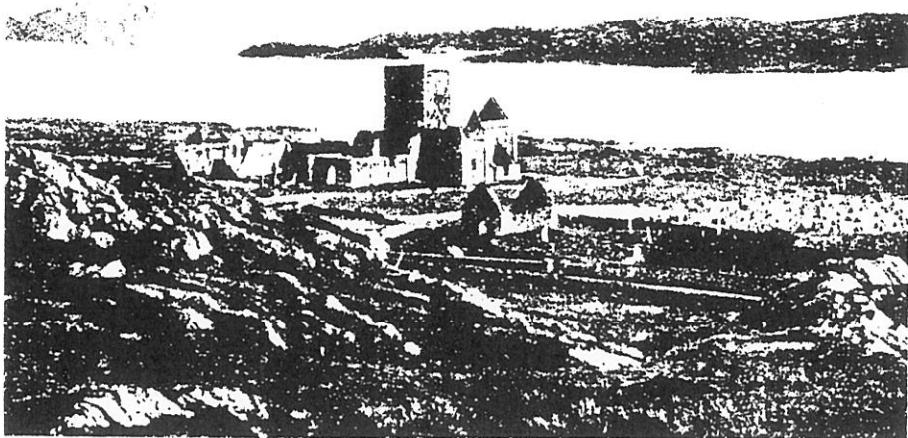
Gjerningsordet **meistra** er heller nøytralt i høve til dei two tydingane. Medan eigenskapsordet (adjektivet) og utfyllingsordet (adverbiet) **meisterleg** tykkjest vera tilknytt duglekstydingi.

Det er syrgeleg nok at ord fell or bruk, men dette er ingi uppmoding til stordugnad i vårt serhøve. Dei dalande ordi her, samansetjingar som bokmeister og mālmeister, bør i beste fall berre brukast med stor kritisk umtanke.

Jarl

Conrad Clausen:

Kongeriket me gløymde - Suderøyane vest i hav

Atterstøde etter domkyrkja på Iona, Suderøyane.

Vår fyrste utvandring i vesterveg gjekk til Hjaltland og Orknøyane, til Suderøyane og Man. Tyngdi av folkestraumen kom frå Vestlandet og frå Agder. Til å byrja herja og drap dei - slik mannsidealet var på 7-800 talet. Umsider busette dei seg på øyane, kunde jamvel snu seg og skoda attende til gamlelandet Nordveg, som dei tykte likna på ei lokkande veidemark. Kom dei då att og herja.

Men den «herlegdomen» tok brått slutt: Etter slaget i Hafrsfjord bar det i vesterveg med Harald Hårfagre, nett fyre år 900, og han var tung på labben der han slo til. Dei skolv yver heile Hjaltland, Orknøyane og Suderøyane - og sør på Man var det nesten ikkje folk att! - Alle stader sette han sine styremenn, jarlar, med fullmakter i samsvar med Gulatingslovene. Den verste villskapen aga han.

Det fyrste lovbundne norske hundradåret gjekk på ein måte med torvtaking, fisking og ei ny utvandring til Island. Dei trauste kongssønene Geirmund og Håmund frå Årekstad for via Suderøyane nord til Island. Det underlege var at Suderøyane og Man var eit norskt kongerike. Suderøyane hadde endå til vore eit kriste land lenge fyrr nordmennene kom. Klosteret på Iona hadde eit av dei store bibliotek i Nord Europa, Irland og England vart kristna frå den lærde og heilage midstaden på Iona. - Diverre for oss er det vondt å vita at våre vikingar herja og brende på Iona fleire gonger. Likevel: Suderøyane fekk tidleg biskop med studnad frå England og Noreg.

Det var det.

Men kva hender no -? Jau, tidleg no i mars 1990 sender Kjeldeskriftfondet

ut eit stort band «Regesta Norvegica I, 822-1263» med lista yver brev frå paven, kongar og embetsmenn i ymse land som hadde noko å gjera med Noreg i dei tidene. Det er forvitnelegt å bla i dette verket: I 1109 vart presten på Skye, Vismund, vigsla til bisp på Suderøyane. - Nokre år seinare (1134) kunngjer Olav, kongen på Suderøyane, at øyane framleis skal hava eigen biskop. Då valde dei Nicolaus av York.

Noregs konung stadfeste den retten til sjølvstyre som kongane på Suderøyane hadde. Soleis finst det eit sjeldsynt brev frå Håkon Håkonsson 1242 til kong Harald Olavsson på Man - at han skal råda yver alle øyane på same måten som kong Gudrød Olavsson, kong Reginald og kong Olav tidlegare hadde rådt yver Suderøyane og Man.

Men England låg ikkje langt undan. Me ser fulla det at kong Reginald på Suderøyane laut sverja truskap til kong John av England 16/5 1212. - Same året sende vår eigen kong Filippus, haukar til kong John, Filippus hadde slekt på Herdla. Og same hausten kunngjorde kong John at abbeten av Lyse kunde fara frå England utan å betala avgift. (Haukane svara seg!) Det ser ut til at venskapen var varm. Same året gav kong John vår eigen kong Reginald eit fylke i Ulster!

I 1226 vart den storfelde domkyrkja i Peel på Man vigsla av Nidaros erkebiskop. Fem år etterpå kjem det brev frå pave Gregor IX til Simon, biskop på Suderøyane, at paven tok domkyrkja under sitt vern.

I 1247 sende pave Innocens IV brev til abbeten i St. Columba kloster på Iona, Suderøyane, at abbeten kan - når

bispen ikkje er til stades - bera ring og mitra og gjeva folket høgtideleg velsigning. Det vart upplyst i pavebrevet at klosteret ligg avsides i ein utkant av Noreg. (Abbeten hadde vore i Bjørgvin 1226 i lag med biskop Simon).

Men - men - her brasa stormaktene i hop. Frå 1262 er det eit sers ålvorlegt brev til Håkon Håkonsson frå kongane Magnus og Jon på Suderøyane - at jarlen av Ross og skottane hev herja Skye, brent og drepe mange. Attum stend Alexander i Skottland, han etlar seg til å taka alle Suderøyane. - Det kom fleire klagemål. I åri som fylgde, vart tilhøvi verre og ikkje betre.

Dette vart då orsakene til at Håkon Håkonsson i 1283 sende i vesterveg heile den norske flåten, den som gjekk frå Herdlever til Suderøyane med 16 langskip og 20.000 mann. Som alle veit; Den herferdi vart ikkje vellukka.

- I 1908 var vestmannen Hans Reynolds på Suderøyane, dei som no heiter Hebridane. Fire år seinare sende han ut den festlege bokti «I Vesterveg» - um Hebridane, Man, Irland, Orknøyane og Shetland. Det er mykje freistande i eit høve som dette, å lesa nokre bolkar i lag med Reynolds når han er på sjølve kulturstaden Iona:

«Det er forvitnelegt å koma i land på denne little flate øyi midt i havgarden, - «den heilage øyi», som nordmennene kalla henne. St. Columba (Skottlands apostel) vart gravlagd her, og dei gjorde pilgrimsferder dit frå mange land, serleg frå Britannia og Nordrlandi. Suderøyane vart tidleg kristna og hadd alt sin eigen bisp på Halvdan svarte si tid. Det er two kyrkjer på Iona: Domen og «den vesle Kolumkillekyrkja». Soleis kalla nordmennene Sankt Oranskapellet, so dei kunde skilja det ut frå storkyrkja. Magnus Berrføtt var der i 1098 og synte stor vyrdnad for «den vesle Kolumkillekyrkja», av di ho ligg på den mest heilage av den heilage grunnen. 100 år attende i tidi, elder kann henda meir, skal det ha stade tri små gravrom ved dette kapellet. Romi var prydde med grå marmor i gavlen, heiter det um deim kring år 1600. Det eine hadde denne innskrifti på latin: «Norsk kongegrav». På same kyrkje-garden er åtte norsk-suderøyske vice-kongar gravlagde. Som me veit, var Suderøyarne eit av dei 11 bispesæte, som stod under erkebispestolen i Nidar-

os. - Bispane på Man hev enno i titelen sin: «**Biskop of Sodor**» (Sudreyar).» —

Ein ting som undra Hans Reynolds mykje, var alle dei norske stadtnamni. Det norske målet er radt burte, men like fullt kryr det av norske stadtnamn. Reynolds kunde sjølv sagt ikkje bara seg, han laut skriva upp. Her er nokre av hans skattekund:

Sandwick, Breivig, Sandray, Stromay, Laxay, Lidistrome, Hamar, Bunesan, Crossbost, Husabost, Sweinbost, Langavat (Langavatn), Langadale, Scalpay (Skalpeid), Vigadale, Grimsta, Hecla, Borve, Strond, Skipness, Mula, Fiskavaig, Steinshol, Rossay og Bo-stadh. Harris hev òg norsk upphav - ei forvending av «Herad». Ein kann mest tru at halvemålet hev vore på Suderøyane òg, for Reynolds fortel dette:

«Sundet millom den store øyi Skye og fastlandet heiter Kyle Akin (Håkonskiilen). Dei fortel, at den norske kongen (Håkon Håkonsson) eingong siglde igjenom der.»

«- Det er visst fåe nordmennar som hev vore på Hebridarne for å rökja etter um det finst noko att der burte, som minner um den norske tidi. P. A. Munch gjorde ein snartur til Iona kring 1850. Elles ser det ikkje ut for, at andre norske soge-granskurar hev vore der. Ho er stor, denne gamle norske nybygdi: 521 øyar og holmar. Det bur folk på 90 av deim, og folketetalet er ikkje mindre hell 100.000. Det er nok fleire enn vår frage sogeskrivar som tykkjer, det er underlegt å tenkja på, når han er på Iona, at alle desse velduge øyane, so langt ein kann sjå og mykje lenger, hev vore ein lut av Noregs

rike. Ja, at heile havet på Færøyane og vest um Skottland og England eingong var eit norskt hav.» -

So langt Hans Reynolds - frå 1908.

Ei av storættene der vest ber namnet **Sumarlid**. Dei veit at dei er norske, og at namnet tyder «sumar-folk». Det er folk frå Noreg som kom på «sumarferie» og var gjester der gong på gong - like til dess dei vart fastbuande.

No ligg det som i mannsaldrar var eit høgvyrdt og velskipa norsk konge-rike, det ligg utan samband og utan samferdsle og utan «sumar-lid» med sitt gamle moderland. Dette er oss til skam og skade. Dei hine øyane i vesterveg hev me samband og venskap med, Island, Færøyane, Hjaltland, Orknøyane og jamvel Man, men ikkje med kongeriket Suderøyane. Dei er gløymde.

Leiv Flesland. Fanevakter: Olav Fjæra, Jon Askeland og Ingi Toftatun.

Laget gjev ut bladet «Vestmannen» som er godt umtykt millom tingarane. Frå Fritz Monrad Walles fond er det ytt gåvor til bokutgjeving på klassisk mål, i fyrste rekka til Norsk Bokredlingslag.

Årsmøte i Vestmannalaget

Ludvig Jerdal

Vestmannalaget hev halde årsmøte på Bryggens Museum i Bergen. Det byrja med fyredrag av 92-årige lagsmannen Gustav Hantveit, den tidlegare mangeårige skulesjefen i Åsane. Han tala um redaktøren og diktaren Olav Gullvåg, og imponerte stort med si friske framføring og med den kjennskapen han hadde til Olav Gullvåg og det friske vestanveret som fylgte med honom, både i bladi Norig og i Gula Tidend, og seinare med den store romansyklusen som fekk ein stor le-sarkrins, her og i andre land, m.a. i Tyskland.

Årsmeldingi bar bod um at Vestmannalaget hadde haft eit godt ar-

beidsår, med 9 møte og i alt 20 fyredrag og talor. Høgdepunktet var eit 100 års minnemøte um professor Gustav Indrebø der Inger Indrebø Eidissen var millom talarane, eit møte for 60-åringen universitetsdirektør Magne Lerheim der han og organisasjonssjef Kjartan Rødland bar programmet, og eit møte der universitetsrektor, professor Ole Didrik Lærum, fortalte um Vossakunstnaren Magnus Dagestad og andre store Vossakunstnarar. Tri lyrikarar, Eigil Lehmann, Kolbjørn Fjellanger og Gunnar Gilberg, fortalte på eit møte um diktekunst og las eigne kvæde. - Tri lagsmenn i Vestmannalaget, Eigil Lehmann, Jostein Krokvik og Ludv. Jerdal, er i året heidra med honnørprisen frå Halldor O. Opdals fond for målreising og måldyrking.

Årsmøtet valde Ludv. Jerdal uppatt til formann. Han gjeng no inn i sitt 40. formannsår i laget. Med i stjorni kom Conrad Clausen, Arne Holm, Ingerd Hirth og Sveinung Ones. Varamenn: Leidolv Hundvin, Gunnar Gilberg og Ivar Gjelsvik. Til rådet i Bygdelagsnemndi vart valde Ludv. Jerdal, Finn Vabø og Brynhild Horvei, med varamenn Ingebjørg Gilberg, Ellen Vabø og Jenny Evjenth. Til rådet i Det Nørøne Grønlandslaget: Arne Holm, Conrad Clausen og Ludv. Jerdal, til styret for Kyrkjensemndi: Ellen Vabø, med varamann Ingebjørg Gilberg. Bladstjorn for Tuftekallen: Eigil Lehmann, Bjarne Strand, Leidolv Hundvin og Sveinung Ones. Ettersynsmenn for rekneskapan: Bodvar Barsnes og Bjørn Evjenth, med varamann Torolv Hustad, for Vestmannen-rekneskapen:

Ein kulturberar til siste kvilestad

Conrad Clausen

Det vart ei sjeldsynt avskilshøgtid då Askøyfolk og tilreisande frå mange stader i landet elles bar fram si takk til Conrad Clausen, ein mann som alle gode krefter hadde bruk for, ein som var lett å beda, ja ein av berarane i norsk kulturarbeid, som prost Alv Askeland sa det i den fine minnetalen. Ask kapell var umlag fullsett, kring båra var det eit blomehav. Landssamskip-

Til side 11

Gamle gudar ramlar

Gudetempel på Fresti?

Det gamle sogeverket - Noregs konungatal - også kalla Fagrskinna - og likeeins Heimskringla av Snorre Sturlason - sluttar med skildringi av slaget på Re - der Magnus Erlingsson vann over birkebeinarhovdingen Øystein Møyla. I denne soga er Re umtala som eit bygdenamn. Ravnnes derimot er umtala som ein gard. Re er soleis det eldste namnet me kjänner for den bygdi som i dag heiter Ramnes.

I bygdi Ramnes ligg ei grend som heiter Fresti. Det var frå fyrst av ein gard eller eit bruk som seinare er uppdelte. Garden hev ei forvitneleg soge frå året 1399 då garden hadde namnet Frøysteigi. Det gamalnorske namnet var Frøysteigr (Ramnesboka).

Det er ikkje soga med dei sers interessante eigarane gjennom tidi som skal skildraast her. Det er namnet - og tydingi av det - som her skal umtalast.

Ramnesboka segjer at fyrste ledet i namnet Frøysteigr «må være genitiv av gudenavnet Frøyr. Den nærmeste forklaring på gårdsnavnet synes å være at teigen, som igjen betegner et avgrenset stykke jord eller skog, har hørt til et tempel for fruktbarhetsguden Frøyr.»

Som me ser er dette rein gissing. Det er ikkje nemt noko um spor etter tempel for nokor slags gudedyrking. Det same er tilfelle med alle dei hine stade- ne der ein hev trudd at namnet skulde ha sitt upphav i tidlegare gudedyrking. Dei stader i Norden der det er mest grunn til å tru at det hev stade gude- hov, er Gamla Uppsala i Sverige, Leijre på Sjælland og på Møre i Trøndelag. Ingen av desse tri stadene hev gudenamn, og dei hev heller ikkje lekken HOV i namnet.

På alle dei stader som hev ein lekk med HOV eller eit gudenamn som Odin, Tor, Frøy, Njord eller Ull i namnet, der finst ikkje eit einaste prov på at det hev vore nokor slags form for gudedyrking. M.a.o. det at mange stadnamn skal tyde på at det hev vore gudedyrking på staden, er rein gissing - og byggjer soleis ikkje på vitskapeleg gransking i marki.

Det som er det sterkeste argumentet for læra um minnet etter gudedyrking er at det er sannsyleg at det er so - fordi at kristendomen førde til at folk tok i bruk bibelske personnamn. M.a.o. rein gissing.

Når det gjeld garden - eller grendi -

Fresti - so ligg ho midt på den store sletta som utgjer glandene Bjune, Rasta, Holt, Hundestuen, Horn, Sperre, Dal, Kløv, Søndre Linnestad, Innlaget, Førum og Ton. Fresti ligg soleis midt i den mest verharde parten av sletta der nordavinden kjem inn fram- um Linnestadgrendi og feiar over Fresti beint gjennom skardet i Frestiberget. Naren er difor sterkt på kalde vinterda- gar her. Folk som bur i desse glandene kann fortelje at marki på Fresti er meir utsett for frost enn andre markjer på sletta.

Dette er ei ovring som viser seg å stemme for alle dei kring 30 stader, el- var og vikar i heile Norden som hev namnelekken FRØYS i namnet sitt. Serleg tydeleg er dette for ei grend att- med ei vik på austsida av Sørfjorden i Hardanger. Grendi heiter Fresvik som kjem av namnet på ein gammal gard som heitte Frøysvik.

Grendi ligg inst inne i ei vik. I denne viki frys vatnet til is medan fjorden elles kann vera heilt isfri.

Folk frå staden kann fortelje um sers mykje frost her samanlikna med lendet ikring. Årsaki til frosten er tyde- leg. Frå Folgefond kjem det ei heller stor elv som renn ut på motsett side av fjorden for Fresvik. Det kalde brevvat- net strøymer tvert over fjorden og ska- per den elles so underlege kulden nett i denne viki.

Ein gard på Ringerike heiter FRØY- HOV dvs. UTAN s. På denne garden er det djup fruktsam jord.

Um no årsaki til at guden for det gronæme vart dyrka der jordi var skrinn og frostnæm — for å få betre avling og mindre frost — so harmoni- rar det lite med at det og skal ha vore tempel for den same guden der jordi er djup og fruktsam!

Ved gransking av det gamle norske målet hev ein kome fram til at ordet FRØY tyder gronæm — jord der det gror godt. Frøyhov tuder soleis eit hov der det gror godt. Det meinte den kjende svenske målgranskaren Adolf Nor- ren so tidleg som i 1911.

Når det so gjeld namnelekken FRØYS so segjer t.d. dei kjende mål- granskane Oluf og Karl Ditlef Rygh — at dette er eit gammalnorsk ord for FROST. Det var ved studiet av gards- namnet Frøyså i Iveland i Aust-Agder, Frøyselv i Kvæfjord i Troms og Frøy-

stad i Breim i Nordfjord at brørne Rygh tydde ordet frøysa til det å få til å frjosa. (Norske Elvenamn av O. og K. Rygh frå 1904).

Eit sers forvitnelegt døme med desse two namnelekkane finn me på two grannegardar på Ringerike der den ei- ne garden heiter FRØYSHOV og den andre garden heiter FRØYHOV. Gardane ligg på kvar si side av ei høgd i lendet — det som frå gammalt av er kalla eit HOV. Det er verd å merke seg dette at ei høgd — stor eller lit — er enno i mange bygdemål kalla eit HOV.

Garden FRØYSHOV ligg verhardt — open for nordavinden — ut mot Tyrifjorden — og er soleis meir utsett for frost enn gardane nær ikring. Jordi er og grunn og skrinn på denne garden. FRØYHOV ligg i ly av vinden og hev dessutan djup gronæm jord.

Etter offisiell vitskap — skal det ha vore gudetempel på både desse gardane.

Den fyrste nordmannen som hev skrivi um tenkte minni etter heidi gu- dedyrking i norske stadnamn, er den elles høgt vyrde sogegranskaren Peder Andreas Munch. Det er i bøkene «Nordmændenes Gudelære i Heden- hold», Oslo 1847 side 147 — og «Nord- mændenes ældste Gude- og Helte- sagn», Oslo 1854 side 164 at me fær innføring i denne trui.

P. A. Munch la ned eit imponerande stort vitskaplegt arbeid — serleg med sognemne. Men granskingar i kring temaet stadnamn er det sumt som tyder på at han ikkje gjorde. Minne om gu- dedyrking i stadnamn var soleis tanke- spinn frå hans side.

Trass iat det ikkje låg føre noko vits- kaplegt grunnlag for samband millom gudedyrking og stadnamn, so er det spunne mykje og mange teoriar ikring temaet. Magnus Olsen og Oluf Rygh er dei som hev skrive mest um gudeminne i norske stadnamn. «Norske Gaard- navne» I—XVIII av G. Rygh kom ut i Oslo 1897—1924. Han gjorde ferdugt dei tri fyrste bandi og halvparten av det fjorde. Seks andre nordmenn skrev namnetydingar til dei hine bandi. Etter dette verket skal kring 600 bu- stadnamn og einskilde stadnamn vera minne um heidi gudedyrking. Talet er no kome opp i 800.

På 80-års dagen sin sende stadnamn- granskaren Eivind Vågslid søknad til Det akademiske kollegium ved Universitetet i Oslo, um løyve til å legge fram boksi STADNAMNTYDINGAR II til doms for doktorgrad.

Boki er eit vitskapleg verk på 600 si-

dor — og er spekka med døme og dokumentasjonar på at stadnamn som tidlegare er hevda var minne etter heidi gudedyrking ikkje kunde vera rett. Til liks med namn med namnelekken FRØY og FRØYS so tyder han alle stadnamn etter lende, natur og næringssliv. TOR tyder dunder eller larm, segjer Vågslid. Fosse- dunder er den vanlegaste larm i naturen utanum toredunder. Han fann ut at stader med namnelekken TOR i namnet sitt, ligg anten attmed eller i nærleiken av ein foss, eller ved ein god fiskeplass. Årsaki er, segjer Vågslid — at ettersom det allstødt er slik at fisken samlar seg under fossen, fekk TOR ålmant tydingi GOD FISKEPLASS. Difor kann me finna namnelekken TOR ogso i namnet på fiskeplassar som ikkje ligg ved ein foss.

Njord tyder trøngt eller smalt farvatn eller lende. Jamfør namnet Norsund for Gibraltar.

Eivind Vågslid gav soleis det norske

folk ei heilt ny innsikt i soga og livet i kvardagen for forfedrane våre.

Ein skulde tru at dette var ei gáve som ikkje minst Universitetet måtte taka imot med opne armar, i alle fall sjå med serskilt velvilje på.

Men kva gjerer dei tri uppnemnde sakkunnige:

Jau, dei avviser heile verket med eit fire sidurs skriv.

Det sterkeste ankemålet som vart drege fram av trimannsnemndi var umtalen og tydingi av namnet på dei two grannegardane på Ringerike som er umtala ovanfor. Garden Frøyshov var tydeleg ein storgard i gamal tid, for han hadde høg landskyld. Difor kunde han ikkje vera den skrinne frostfulle garden som Vågslid vilde ha han til å vera.

På dette ankemålet svara professor Kåre Lunden m.a.: Det er velkjent at den eldste faste busetnaden jamleg låg nettupp langs dei upplendte moreneryggane; altso då med grus- og sand-

haldig jordsmonn. (Omsynet til sjølvdrenering var tydelegvis det viktigaste.)

Kåre Lunden sa elles m.a.: «Når kontrollen berre er ei stikkprøve, er det relativt fatalt at heilt sentrale argument som blir retta mot Vågslid openbart ikkje treffer Vågslids teoriar.»

Brevbytet millom Vågslid og dei tri uppnemnde sakkunnige er samla i bok Stadnamntydingar III.

Um bok i hovudsak er eit ordskifte millom fagfolk i eit fag som ikkje mange hev fyresetnad til å hava sterke meininger um, so er ho likevel godt lesande for alle som er litt interessera i tyding av stadnamn.

nyttke

Det kann vel vera av interesse å vita kven som var med i nemndi som vurderte søknaden um doktoravhandling. Det var den no so kjende professor Per Hovda, den ogso noko kjende professor Eyvind Fjeld Halvorsen og den svenske professoren Thorsten Andersson frå Uppsala.

Toralf Bergwitz

Standartenführer Lie og krimforfattar Max Mauser

norsk sida då folk vart jaga frå Finnmark og busetnaden nedbrend, vart kalla både «Finnmarks bøddel» og «Judas Lie». I frigjeringsdagane forskansa han seg på Skallum i Asker saman med Henrik Rogstad og Sverre Riisnæs, dei vilde ikkje lata seg taka levande. Det gjekk slik at Rogstad vart funnen med kulehol i seg; Riisnæs gav seg, fekk diagnosen sinnslidande og levde til 1988; Jonas Lie døydde av store mengder alkohol og narkotika.

Når Willy Dahl, professor i nordisk, no hev skrive ei bok um Jonas Lie, er det ikkje fyrt og fremst um politimannen, frontkjemparen og NS-mannen, men mest um hans å kalla *alter ego*, Max Mauser, krimforfattaren. Med dette dekknamnet gjorde Jonas Lie seg kjend for ei rad velskrivne og godt umtykte krimbøker i 30-åri. Han hadde visseleg ein sterk arv med seg. Farfar hans var den store Jonas Lie, og far hans, Erik Lie, var like eins forfattar.

Erik Lie var ein sers tyskvenleg mann. Og i ungdomen gjorde Jonas utferder til Tyskland. Han kom tidleg i samband med Quislings folk, og var nok ei god stund fyre krigen påverka i meir og mindre fascistisk leid.

Den første bok til Jonas Lie heitte *Vestbane-guttene*, nærmast ei gutebok som kom i 1924, same året som forfattaren tok juridicum. Året etter kom ein roman for vaksne, *Slegtens eldste*. Men gjetord vann han seg serleg med krimbøkene i 30-åri, *Dødsdiamanten* (1932), *Natten til Fandens fødselsdag* (1934), *Rittet fra Olesko* (1935), *Fetisj* (1937), *En hai følger båten* (1939). Um eigne opplevelinga fortalte han i *I fred og ufred* (1940), og frå frontlivet fortalte han i *Over Balkans syv blåner* (1942).

I 1990 kann me segja med Willy Dahl at ein nazist med var eit menneske med det meste av seg. Og den som med fasit og etterpåklokskap analyserar romanane til Jonas Lie, kann visseleg

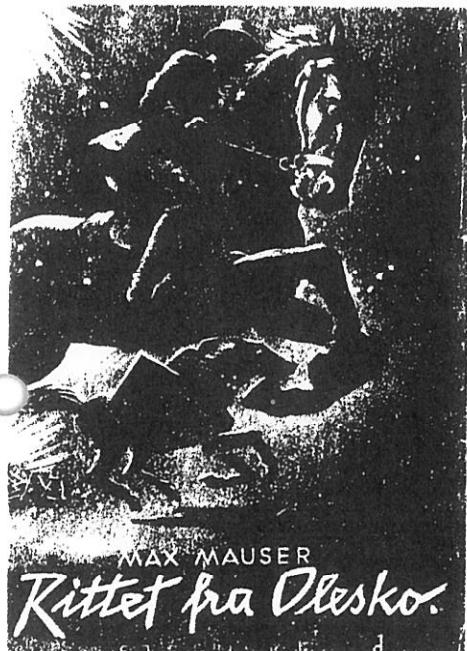
læra noko um stridande, løynde impulsar i mennesket - impulsar som kann føra både hit og dit. Det er liten grunn til å tvila på Dahls uppsummingar.

Willy Dahl hev tidlegare arbeidt med sokalla trivialliteratur, og det er tydeleg at han set Mauser-bøkene høgt. Og ikkje berre som reine krimbøker. Max Mauser-bøkene fortel meir um «menneske og om tid enn romanane til Sigurd Christiansen, Ronald Fangen og Sigurd Hoel frå same perioden- og dei er minst like godt skrivnve».

I krimksamanheng vert Max Mauser nemnd saman med Stein Riverton. I Mauser-bøkene finst rasistiske og antisemittiske innslag og kanskje teikni til amoralsk herskarromantikk, men knapt meir enn vanleg var i ei brundkimrut millomkrigstid, mindre enn hjå t.d. ein Øvre Richter Frich. Slik ser Willy Dahl det. Han kallar Jonas Lie/Max Mauser ein av dei aller største norske krimforfattarane, men det er nok rett, som han let skina igjenom, at ein god forfattar ingleis treng vera noko serskilt godt menneske. I 1937 fekk Max Mauser ros av sjølvaste Hamsun, og two år etter, i 1939, vann han fyrsteprisen i ei nordisk krimromantevling på Cappelen med *En hai følger båten*.

Det skal ikkje dyljast at me i Vestmannen hev ein umfram grunn til å nemna bok um krimforfattaren og SS-mannen Jonas Lie. Willy Dahl hev denne gongen skrive ei bok på nynorsk, so langt kjent den fyrste. Vonleg skriv han fleire. Målet er einfelt og lett, utan tilfløkningar av noko slag, skulenynorsk, men ikkje i den ringaste utgåva. Innhaldet ligg snaudt til atters for nokor krimbok.

Jostein Krokvik

Willy Dahl:
Max Mauser - men Jonas Lie
Ein studie i dikt og liv.
Eide forlag, Bergen, 1990

Jonas Lie var kanskje den mest avstygde av NS-spissfolki i krigstida. Namnet hans var med i Quisling-ministeriet 9. april 1940, kuppministeriet, men han avnektta dette selskapet offentleg, og kom sedan att i eit nyt Quislingsriksstyre, med titel politiminister. Han vart leiar for «Germanske SS Norge», utnemnd av Himmler til Standartenführer (oberst), var kompanisjef på Austfronten, stod i brodden på

Ettermæle

TUFTEKALLEN

Av Leidulv Hundvin

Ei av bøkene Olav Duun har skrive ber tittelen **Ettermæle**. Ho er gjerne ikkje den mest lesne av bøkene hans, men er likevel både djup og god.

Då eg for ei tid sidan las boki oppatt, las eg henne høgt for meg sjølv. Eg veit ikkje om det er lesingi eller alderen, og vonleg også meir visdom som gjer det, i alle høve fekk eg meir av bok i då eg las ho no.

Stutt fortalt handlar **Ettermæle** om ein ung mann som kjem heim frå utanrikssfart for å freista reinvaska faren frå eit mordarstempel bygdi har gjeve honom.

Me møter den unge Brynjar sitjande på toget på veg heim. I Italia har han fått telegram om at mori er død, og i England har han lese i norske aviser at faren er fastsett, skulda for å ha teke livet av henne. Vel heimkomen til Noreg kan han lesa at faren er sleppt laus. Dei vantar prov på at han har gjort ugjerningi.

Etter at Brynjar er heimkomen går han kring i bygdi for å tala med folket, og for å finna ut kva dei veit og tenkjer om tilburden.

Det har alltid lege ein løyndom rundt samlivet mellom foreldri til Brynjar, og han sjølv har like frå han var smågut tvilt på om Torberg Bjørholt er den rette faren hans. I gutedagane har han fleire gonger fått slengt i seg halvdregne ord frå jamaldringane sine som tydde på at han ikkje var det, og dette har brent seg fast i han. No vil han freista å finna ut av det òg.

Faren er det lite hjelp i å tala med. Han har stengt seg inne på loftet med sine eigne, tunge tankar, og Brynjar får lite ut av han. Det vert no ei gonga mellom slekt og grannar me får vera vitne til, og kvar av dei Brynjar talar med teiknar ulike bilete av foreldri hans. Likevel kjem det litt etter kvart

fram at mori må ha bore på ein løyndom som ho på liv og død ville spara mannen sin for. Denne løyndomen har gjenom ári skapt ei kløft mellom dei, eit djup både i samlivet og sjelelivet som ingen av dei greidde å koma over.

I ein samtale Brynjar har med far sin i ei nokolunde klår stund, seier faren det slik:

- Du spurde meg, Brynjar, kvifor eg ikkje snakka til mor di. Du har rett i det. Det er **synda**, det. Eg fekk ikkje opp målet, nei. Det var vel hjarte eg ikkje fekk opp. Eg veit ikkje om de har den tinga å dragast med enno. Men det kom frå hjarta, som sagt.

Litt seinare seier han: - Bli ikkje forfæld, det er ikkje stort meir eg skal ut med. Eg vilde berre kjenne korleis det er å snakke. Men det vil eg fortelle dykk, at Arna og eg, mor dykker og eg, vi levde livet på **vår** måte, eg veit ikkje ansles å seie det. Vi levde i alle fall. Levde og var menneske. Trur de at andre har fått så mykje meir ut av livet sitt enn vi fekk av vårt? Kor som er så var det ingen småting for oss. Men eg måtte ut den kvelden. Det måtte eg støtt når ho var ute. Enda eg visste at ho gjorde seg ikkje noko gale, det var aldri folkeskikk her å drepa seg sjølv.

Og da ho kom att, da ho trøng meg mest, da gjekk eg heim. Eg gjekk heim og la meg. Eg minnest ikkje no kva eg tenkte, men det var da minst vondt nok.

Eg skal ikkje trøytta med meir frå boki, eller fortelja korleis det gjekk. Les ho sjølv. Og skulle det finnast nokon som ikkje har lese Duun sine böker, har dei mykje godt i vente som dei ikkje bør la gå frå seg.

Men eitt lite sitat til må eg likevel få koma med. Det er henta frå slutten av boki, og faren seier det slik til Brynjar og systri hans:

- Slik eit barn var eg. Men da eg kom til meg, ja eg syntes at det var nokon som kom til meg med det: at det var **ettermælet** hennes eg skulle verje. For det var hellig. Livet hennes skulde ikkje vanhedrast meir enn gjort var. Ingen måtte vita der var ein slik som Otte i nærheita da ho døde, **lat det heller vera meg**. Kva ho og Otte hadde usnakka saman, det skilde ikkje eingong meg, slik kom det for meg.

Kvífor dreg eg so denne boki fram no, nærrare 60 år etter at ho vart skri?

Av di eg trur ho har noko å læra oss oggo i dag. Me ser no at den eine boki etter den andre som byggjer på ned-

teikningar frå lange liv vert gjevne ut. Dei kan vera skrivne av politikarar, ofiserar, sekretærar eller andre meir eller mindre kjende folk. Bøkene kan føra til at me får eit anna og meir nysert bilet av historiske hendingar enn dei me til no har hatt.

Men for å få ein større lesarkrins og fleire kjøparar, er det salsfremjande å spe på med halvlurvete soger om store personlegdomar sine veike sider - eller sterke - det avgjer augo som les, og det ein leitar etter. Serleg salsfremjande er det når ein kan syna til at vedkomande hadde glupande mathug på det seksuelle omkvervet. Og var han attpå til ein avvikar, ja då pírrar det lesarane til endå større kjøp.

Offiserane likar gjerne å skriva om tryggleiken til landet, og dei berrlegg denne på ein slik måte at me kan undrast over at dei heile livet har teke imot løn for yrket sitt. Kan dei få flett inn at me har drive spionasje på granneland, er det endå grusare. Stakkars dei som ikkje driv med slikt sjølv.

Og sekretærane - eller partisekretærane, om me vil bruka det uttrykket - har mykje å fortelja. Ja, der kan me få vita mangt.

Sjølv me strilar og nordhordlendingar har òg fostra ein forfattar. Han måtte rett nok verta kring dei 90 før han gav ut noko, men so var det og **rysjelege** saker han kom med. Godt norsk, skriv han, og vart og fint skildra han naturi. Det hadde greidd seg. Det andre kunne han ha late vera. Han greidde i alle høve ein ting: Å **skada ettermælet** sitt.

Frå eg var smågut hugsar eg eit hende: Det vart tale om ein av grannane som var gått bort. Han var vel omlag like lite feilfri som oss andre, og med ein flir var det ein som drog fram ei av dei veike sidene hans.

Da minnest eg far min. Han var til vanleg fåmælt, men då sa han: - **Han var i alle høve ein god granne**. Det vart ikkje sagt meir. Men i mine augo vaks far min den dagen.

I 1960 flytte me opp til Landås. Byen gjorde **då sitt** inntog på bondegar-dane der. Ein sumarkveld eg tok ein tur innetter Sædalens, gjekk der ein mann og «**slo innåt**», som han so vak-kert har skrive han **Ingjald Bolstad**. Eg gav meg i tale med mannen, og kom til å fortelja kvar eg budde. - Ja, sa han, - eg kjende godt han som åtte den gar-den tidlegare. Han var **bønemann**, han.

Det var òg eit ettermæle. Bøne-

rjóshande

Gamshippnad

mann. Det er eit ord ein truleg ikkje lenger vil finna i ordblistene våre. Men me som er komne noko opp i åri hugsar godt at det vart brukt. I endå eldre tider tala dei om lesarar. Det var heller ikkje eit ringt ettermæle å få.

Til slutt vil eg dra fram endå eitt minne heimanfrå. I min tidlegaste ungdom budde det ein prest hjå handelsmannen i bygdi. Han tenestegjorde ikkje i kyrkja, men so vidt eg hugsar var han knytt til ein eller annan organisasjon. Likevel hende det at han preika ender og då.

Preikene han heldt var helst turre, og han bar dei heller ikkje fram på nokon glødande måte. Likevel hugsar eg noko han sa ein gong. Det tyder at ein lyder ikkje til fanychtes, endå om ein i fyrste omgang får lite eller ingenting. For enno - nærare 50 år etter - hugsar eg ordrett at han sa det slik:

- Det var ein gong ein mann. Han alde ikkje at dei trakka han på tærne. Han døydde av ei fornærme.

Matte aldri desse ordi verta sagde om oss. For har ikkje livet lært oss meir, har me levt til fanychtes.

Aasmund Olavson Vinje var ein av dei som ikkje livet for so lett med. Likevel kunne han i sin livsvisdom seia det slik:

*For livet ligger som i band,
og ventar på sin løysingsmann.
Men aldri, son min, må dutru
at eine du
kan verdi um frå vranga snu.*

*Kom Gud i hug. Døm syndi mildt,
og tal um nesten sjeldan ilt.
På mindre mann hogg aldri hæl,
bruk tidi vel.*

Og du vil døy og leva sœl.

*Den Gud som hjelpte oss hertil
han oss framleies hjelpa vil.
Men um han handi av oss slær
på framtidferd,
vår eigi skuld då visst det er.*

Heilt til slutt: Torberg Bjørholt sa: - Det var ettermælet hennes eg skulde verja, For det var hellig.

Om me kunne desse ordi ender og då må me seier ting som burde vore usagede.

Og ettermælet vårt vert gjeve av andre. Det gjev dei som har kjent oss eller arbeidd saman med oss, dei me har hatt andsvar for, og dei me har budd saman med. Vert ettermælet heilagt for dei, eller vil dei med skam eller flir tala om oss, og minnast oss?

Det er vel verd å tenkja litt på det.

Ein kulturberar til siste kvilestad

Frå side 7

nader og meir lokale arbeidslag hadde sendt signerte kransar. Vestmannalaget i Bergen, der Clausen var varaformann og ei berande kraft, møtte med lagsfana i flor. Den gamle liturgien på klassisk norsk kom heilt til sin rett med ein prest som Alv Askeland. Og norsk folkemusikk på hardingafela vart tolka av spelemennene Oddmund Dale og Finn Vabø.

Prost Alv Askeland bygde minnetalen sin på fredsordi i Johs. 14, 27, um å ikkje lata hjarto urost. Mannamilde var kjenneteiknet for Jesus Kristus, og mannamilde var det yver Conrad Clausen, ein fredsel mann som femnde um heile livet. Kulturpersonlegdom, medmenneske og samfundsmenneske, alt var vakse so vedunderleg saman i denne mannen. Det var heilskap yver honom, han vilde byggja på den nedervde kulturgrunnen. Han skreiv mykje, og han var ein meister i talekunst. Han vilde læra folket å kjenne seg sjølv, sin identitet og si fortid. Han var sogeskrivar, han stelte med både det lokale og med det som høyrdhe heile nasjonen til. Han var sjelesyrgjar for kunstnarar, for Olav Nygard og mange andre. Og Clausen var sjølv ei kunstnarjel. Ord var for honom heilag kunst. Kunst og venskap gjekk i eitt, hans kultur var hjartekultur. Fred breidde seg alle stader der Clausen ferdast, han var på heimveg til dei store verdiene i folket, og på heimveg til Gud. —

Kransar vart borne fram. Fyrst kom prost Alv Askeland med krans frå two systrar til avlidne, so tala dotteri Astrid Clausen og versonen Fredrik Wanderup. Ludv. Jerdal la krans frå Vestmannalaget og frå Vestlandske Mållag, Jon Askeland hadde tri kransar: Frå Ivar Aasen-sambandet, Norsk Bokreidingslag og Opedalsfondet for norsk målreising. Ingjald Bolstad la krans frå Norrønalaget BRAGR, som no kjenner seg som æsene kjende seg då Balder var burte. John Ragnar Myking la krans frå Nord- og Midhordland Sogelag og frå Ættelhistorisk Institutt, og Ivar Teigen la krans frå Noregs Fredslag og minna um at Clausen høyrdhe heile landet til.

So gjekk ferdi til siste kvilestaden på familiegravstaden på Ask. Og etter jordfestinga var alle bedne til ei minnestund i huset til Husmorlaget. Der tala sonen Harald Clausen og skildra ein god og skynsam far, og det vart lese dikt og bore fram takk, m.a. frå ein av dei mange elevane til Conrad Clausen. Skalden Olav Lavik, den gode grannen til Conrad Clausen, mintest store stunder i heimen med å lesa Nygard-kvæde. Og Fredrik Wanderup som hev austlandsk bakgrunn og er journalist i Dagbladet sa at etter at han kom i Clausen-heimen hadde han møtt ein vestnorsk kultur som han ikkje hadde visst noko um fyrr han møtte det her vest.

Antikvariske sjeldsyn

Eit drivande tiltak, må me segja um det nye Nynorsk Antikvariat som på vårparten sende ut ein stor katalog nr. 3 med mange sjeldsynte boktilbod. I desse dagar ventar me katalog nr. 4.

Nokon gullgruva hev ikkje tiltaket vorte, men det var heller ikkje venta. Og no er antikvariatet godt på plass i marknaden. Og inntektene vert større enn utgiftene, skriv mennene bak, Kjell Arne Straumsvåg og Arne-Ivar Kjerland. Nynorsk Antikvariat hev tilskrift - til Postboks 9243, Vaterland, 0134 Oslo 1.

Gled venene med gode bøker frå Norsk Bokreidingslag

Gunnar Gilberg: **Sjå attum**

Ei stringent, konsis og tankemanande diktsamling som klårt syner at den klassiske nynorsk er eit framifrå medium for modernistisk lyrikk.

Hefta kr. 80,-

Jostein Krokvik: **Det gåtefulle tårnhuset**
Ei frisk og velforma forteljing for unge lesarar med sans for måneskin, mystikk og tankjeeggjande spaning.
I band kr. 108,-

Johannes Krysostomos (Jon Gullmann):

Den guddomlege liturgien

Eit klassisk liturgisk skrift frå den austlandske kyrkja, umsett til norsk av Ola Breivega.

Hefta kr. 100,-

Bjarne Bratteteig: **Aanebjør**

Minne frå livet på ein sørlandsk heidegard i åri like etter siste heimskrig. Illustrert av Lars Slettebø.
Hefta kr. 115,-

Einar Ullestads: **Folk til fjells**

Ei forteljing um to fjellgardar i Vossaveldet kring 1860 - um uppvekst og harde livsvilkår, men òg um gledor og rike dagar i fjellheimen. Illustrert av Ivar Kvåle.
I band kr. 115,-

Gustav Indrebø: **På norsk grunn**

Minneskrift med eit par utvalde artiklar og ein komplett bibliografi yver alle kjende Indrebø-arbeid, frå bøker og tidsskriftartiklar til avis- og bladstykke.
Hefta kr. 125,-

Ragnvald Vaage: **På botnen**

Forvitneleg og krass roman frå Bergensmiljø først på 1900-talet. Jubileumsutgåva med etterord av Lars Amund Vaage og umslag av Magne Kjøllesvik.
I band kr. 185,-

SERTILBOD:

Gustav Indrebø: **Norsk Målsoga**

Hefta kr. 150,-

I samband med 100-års minnet for professor Gustav Indrebø sist haust val Norsk Bokreidingslag gjeva eit avslag på kr. 100,- til studentar og skulelevar som ynskjer å kjøpa dette standardverket um den norske målsoga. Tilbodet gjeldt ut 1990.

Skriv til:

NORSK BOKREIDINGSLAG

Postboks 2672

5026 Bergen-Møhlenpris

MARØY LARS BJARNE
ELISMARKEN 14
5034 Y LAKSEVÅG
ANTALL EKS 1

ISSN 0800-8647

Flaggskipi norsk målbardage

Norsk Tidend
«EG»
språk samling
RIKSMÅL

Lesarane våre granskar nok Vestmannen so vél at dei veit det meste um bladet, som er taleøyret for Aasen-rørsla, flaggskipet, er inne i 6. årgangen, og kjem i A4-format med 10 nummer i året. Kvart nummer er til vanleg 12 sidor, og årleg sidetal sidan 1987 hev vore 120 sidor eller litt meir. Sume rekna bladet for utan livskraft og dømde det nord og ned då Vestmannen tok til å koma i 1985.

Det finst andre flaggskip.

Fyrst vil me nemna målungdomsbladet EG. Me trur EG er like gammalt som Vestmannen, frå 1985, men dei første åri kom det rett nok i ringare skapnad enn i dag. No kjem bladet med 6 årlege nummer i A5-format - d.v.s. halve formata til Vestmannen. Sidetalet ligg ofte på 32, men det kann stundom vera litt mindre, stundom noko større. Umrekna til Vestmannen-format skulde me tru EG kjem med kring 80-90 årlege sidor.

Norsk Tidend er inne i 52. årgangen, les me på tittelsida. Dette høge talet dekkjer ei skifterik soaga - dagblad, vekeblad, månadsblad og me veit ikkje kva. Bladet tok til å koma i 1935, men det hev vore store upphald og nære-på-upphald. No kjem Norsk Tidend med 6 årlege nummer, og bak bladet stend Noregs Mållag, Kringkastingsringen og i ein viss mun målungdomen. Nynorsk Dagblad eig bladet, men eigenen hev sett burt bladdrifti til dei nemnde samskipnadene, heiter det. Sidetalet kann skifta litt, men ikkje uvanleg ligg det på 24 sidor. Norsk Tidend er prenta på avisepapir og kjem i tabloid-format, med andre ord dubbelt so stort format som Vestmannen.

Språkleg Samling heiter bladet til landslaget med same namn. Bladet hev natt 31. årgangen. Både blad og lag er soleis frå 1960, skynar me, og vrakgods etter statens målbandningshavari, stygt sagt. Organet kjem med 4 nummer i året, kvart nummer jamnast på so sidor, og i A4-format som Vestmannen. Me skulde tru årleg sidetal ligg på kring 60-80 sidor, eller rundt halve sidetalet for Vestmannen.

Bladet til Riksmålsforbundet heiter Riksmål. Kva årgang bladet hev kome til, veit me ikkje; det vantar opplysning um dette på tittelsida. Bladet kjem med 4 nummer for året i A5-format. I

dei årgangane me hev sét, hev kvart nummer vore på 20 sider eller mindre. Umrekna til Vestmannen-format er årleg sidetal på kring 30-40 sidor.

Me skal ikkje freista med nokor mannjamning millom dessc bladi som me her med rette eller urette hev kalla flaggskip. Myrsnipa tykker alltid best um eigne ungar, veit me, og -. Men litt sjølvskrøyt um Vestmannen må til, korso. I eigne augo hevdar me oss godt i selskapet, og me er áleine som kjem so ofte som 10 gonger for året.

Jarl

Pressestudnad og pris til Ivar Eskeland

Riksfondet for nynorsk presse sende nyleg ut årsmelding. Innkomone hadde auka i 1989 samanlikna med 1988 - frå kring 125.000 til 128.000 kronor, hovudsakleg árspengar og gåvor. Fondet skal stydja nynorsk pressa, og 110.000 kronor vart utetla i 1989. Som vanleg fekk Dag og Tid brorparten. Elles gjekk tilskot til Gula Tidend og til personalupplæring i bladet Hardanger. Dertil hev Riksfondet halde presseseminar og kjøpt utstyr som Gula Tidend brukar.

Riksfondet gav Vinjeprisen 1989 til Ivar Eskeland. Det er ei heidring for framifrå journalistikk, og prisutdelingi gav god presseumtale.

I fondsstyret sit no Jon Bremer (formann), Erling Lægreid, Andreas Bjørkum, Jon Aarekol, Magne Rommetveit, Olga Meyer.

God og rimeleg mat
får du på

Kaffistova til Ervingen

Torggaarden, Strandkaien 2, 5000 Bergen

BUNADSØLV - POKALER - PREMIER

Vi har gaver
for alle anledninger

magnus aase A/s
gullsmed

Strandkaien 6 — Telefon *32 01 60

Ord av Sokrates:

Det som du ikkje veit, men samstundes skynar at du ikkje veit,
er du ikkje i villreide um.

Du fær ikkje vill i ting du ikkje
kjänner, dersom du samstundes
veit at du ikkje kjänner dei.

Missteig i kvardagslivet kjem av
at du trur deg å vita endå du ikkje
veit. Vankunna av slikt slag
er årsak til vondt og den dårskapen
som er mest last verd.

Eg veit at eg ingenting veit.

Din lokale storbanks

FOKUS Bank